

Sularahaga ja sularahata maksed

Euroopa Keskpanga andmetel oli 2013. aasta lõpus euroalal ringluses eurosularaha väärtuses 956,2 miljardit eurot. Eestis ringlev eurosularaha hõlmab krediidasutuste ja nende klientide sularahanõudluse alusel Eesti Panga kaudu väljastatavat sularaha (2013. aastal oli see 1466,6 miljonit eurot) ning ettevõtete ja inimeste kaudu Eestisse jõudvat sularaha, mille kohta täpsed andmed puuduvad. Sularahaga konkureerivad igapäevases arveldamises sularahata makseviisid (kaardimaksed, erinevad krediidikorraldused, senised otsekorraldused ja praegune e-arve püsimakse teenus ning meil väga vähe kasutust leidnud tšekid).

Sularahata makseviisides on panganduse arenedes toimunud suur edasimineku ja tehnoloogia arenguga omakorda edasimineku sularahata makseviisidele ligipääsetavuses. Tarbijate maksekäitumine, kas maksta sularahaga või teha sularahata makse, sõltub demograafilistest näitajatest (vanus, haridus, sissetulekute tase), tehingu omadustest (summa, kaupade liik, asukoht), rahalistest mõjuritest (teenustasu, allahindlused, kliendiprogrammid), nutitelefonide, arvutite ja internetiühenduse levikust, nende kasutamise oskustest, maksetehingu kasutamise mugavusest ja maksete liikumise kiirusest.

Maailma kontekstis on Eesti elanike finantsalane kaasatus pangakonto ja pangakaardi omamise osas sarnaselt Põhjamaadele väga hea. Maailma riikide pingereas on Eesti pangakonto omamises 13. kohal ja pangakaardi omamises 4. kohal. Maailmapanga uuringu järgi on Eestis pangakonto 96% elanikest (vanuses 15 aastat ja vanemad) ja deebetkaart 92% elanikest (vanuses 15 aastat ja vanemad). Need kaks näitajat annavad aimu võimalusest teha sularahaga maksete kõrval internetipangamakseid ja kaardimakseid. Statistikaameti andmetel on 2014. aasta I kvartalis arvutit ja interneti kasutanud 84% 16–74-aastasest elanikest (madalam on näitaja Ida-Viru ja Põlva maakonnas, vastavalt u 75% elanikest) ning koduse internetiühendusega on 83% leibkondadest.

Sularahaga maksed

Sularaha kui maksevahendi eelised on jätkuvalt argumendid, et sularaha on universaalne, kuna seda saavad maksete tegemiseks kasutada ka inimesed, kellel pole pangakontot või puudub ligipääs sellele, pole pangakaarti või kellel ei ole võimalik kasutada elektroonilisi maksevahendeid. Sularaha on kindlaim maksevahend erakorralistes olukordades, kiiretes olukordades ja see tagab anonüümsuse. Sularaha kasutamine võimaldab oma kulutusi tähelepanelikumalt jälgida.

Erinevate uuringute põhjal kasutatakse sularaha nimelt väiksemate ostude puhul. Põhilised kohad, kus tasutakse kauba või teenuse eest sularahas, on pagariärid, parklad, kioskid, restoranid ja välismaal reisil olles. Euroopa Keskpanga poolt kaheksas euroala riigis läbi viidud uuringu järgi umbes 87% väikestest ostudest väärtuses alla 20 euro sooritati sularahas. Mida suurem on ostu väärtus, seda vähem kasutatakse ostu tegemiseks sularaha. Kõige sularaha tõrksamad riigid ostude puhul väärtuses alates 30 eurot olid Prantsusmaa, Holland ja Luksemburg. Sularaha kasutatakse maksevahendina aga enim ka suuremate ostude puhul Austrias, Itaalia ja Hispaanias. Mitmes euroala riigis (Hispaanias, Kreekas, Prantsusmaal ja Belgias) on kehtestatud varimajanduse vähendamise eesmärgil sularahaga maksetele maksimum limiit. Hispaanias on maksimum limiidiks nt 2500 eurot, Prantsusmaal 3000 eurot. Samuti Soomes on see teema arutlusel.

Sularaha omandamise viisidest on levinuim sularaha väljavõtt pangakaardiga sularahaautomaadist (ATM). Keskmine pangautomaadist väljavõetud summa on aastate jooksul kasvanud, 2011. aastal oli see 87 eurot, 2012. aastal 94 eurot ja 2013. aastal 99 eurot. Mida harvem ATM-i juurde satutakse, seda suurem on korruga väljavõetav summa. Eestis on deebetkaardiga sularaha väljavõtt erakliendile tasuta oma panga ATM-ist kuni teatud summani kalendrikuus. Tasuta väljavõetava summa määr erineb pankade lõikes, vastavalt iga panga hinnakirjale võib see piirmäär olla nt kuni 1000 eurot, 2000 eurot. Ristkasutusautomaatidest teise panga kaardiga sularaha väljavõtt on igal juhul tasuline.

Võrreldes 2013. aastaga on käesoleval aastal pangautomaate 57 võrra vähem, samas vähenemine on toimunud peamiselt makseautomaatide arvelt.

Tabel. Pangautomaatide arv Eestis

	31.12.2009	31.12.2010	31.12.2011	31.12.2012	31.12.2013	30.09.2014
Pangaautomaadid kokku	1006	1002	987	934	884	845
sh sularaha sissemakse funktsiooniga	86	88	107	106	113	122
sh ristkasutuses olevad pangautomaadid	871	867	852	804	775	795
Sularahaautomaat	186	188	207	206	213	222
Sularaha- ja makseautomaat	746	742	708	658	611	596
Makseautomaat	74	72	72	70	60	27

Allikas: Eesti Pank

Kuigi sularahaoperatsioonid ja arveldusteenused on pangakontorites tasulised ja kallimad kui ATM-is või internetipangas, siis neid tehinguid saab Eestis teha 96 pangakontoris, millest 37 kontorit asub Tallinnas. Ülejäänud pangakontorite asukohad on maakonnakeskustes. Sularahata makseviiside arenguga on muutunud paraku ka pangakontori põhiroll, sularahatehingute ja arveldusteenuste asemel on pööratud klientide nõustamisele. Üldine trend on see, et sularahateenuseid pakutakse sularaha sissemakse- ja väljamakseautomaatide abil. Maapiirkondade klientide teenendamiseks sõidab Eestis kindla ajagraafiku järgi ringi 51 peatusega pangabuss, kus sularaha saab kontolt välja võtta ja automaadi abiga ka kontole panna. Pangaasju ajada ja sularaha välja võtta saab 212 postkontoris üle Eesti.

Sularaha üheks omandamise viisiks on uuringutes välja toodud eraisikute vahelised (P2P) sularahaga maksed. Alternatiiviks selliste maksete puhul on üha rohkem populaarsust koguvad mobiilmaksed. Eestis saavad mobiilmakseid teha seni kahe suurema panga kliendid, kellel on kontoris või internetipangas sõlmitud mobiilmaksete kliendileping. Teenustasu maksab kaardimaksetele sarnaselt kaupmees, maksta tuleb tavaline kõneajatasu mobiilsidfirmale. Mobiilmaksed laekuvad kohe ja päevas saab sel moel makseid teha kuni 200 euro ulatuses. Eestis pole sellist pöördepunkti veel toimunud, kus eraisikute vaheliste maksete puhul eelistatakse mobiilmakseid. Küll on mobiilmaksed aga väga populaarsed Suurbritannias, Taanis, Norras ja Rootsis, seda eriti nooremas vanusegrupis.

Vanema vanusegrupi sularaha omandamise viisiks (küll vähem populaarne) on mujal katsetatud ja rakendust leidnud nn sularaha tagasi süsteem supermarketites (ingl k *cash back*). Nimetatud süsteem on sularaha omandamise viis, kus pangakaardiga ostu eest tasumisel kinnitab klient kassa makseterminalis PIN-koodiga ostust suurema summa ja selle vahe annab kaupmees kliendile sularahas. Sellisel moel omandavad sularaha isikud, kes elavad maapiirkondades, kus ATM-ide võrk on kehv ja ei ole muud võimalust sularaha väljavõtuks. Sularaha tagasi süsteem ei ole kaupmeestele kohustuslik, vaid kaupmehe, supermarketi, panga ja kaardiorganisatsiooni vaheline kokkulepe. Antud süsteemi kasutatakse näiteks Hollandis, Iirimaa, Itaalias, Poolas, Saksamaal, Soomes ja Norras. Hollandis on keskmine väljavõetav summa 44 eurot ja keskmiselt võtab hollandlane 2,2 korda aastas sel viisil sularaha välja. Uuringus osalejatest omandab Saksamaal üksnes 6% cashback'iga sularaha ja sedagi kvartalis korra, keskmiseks väljavõetavaks summaks on 105 eurot.

Sularahata maksed

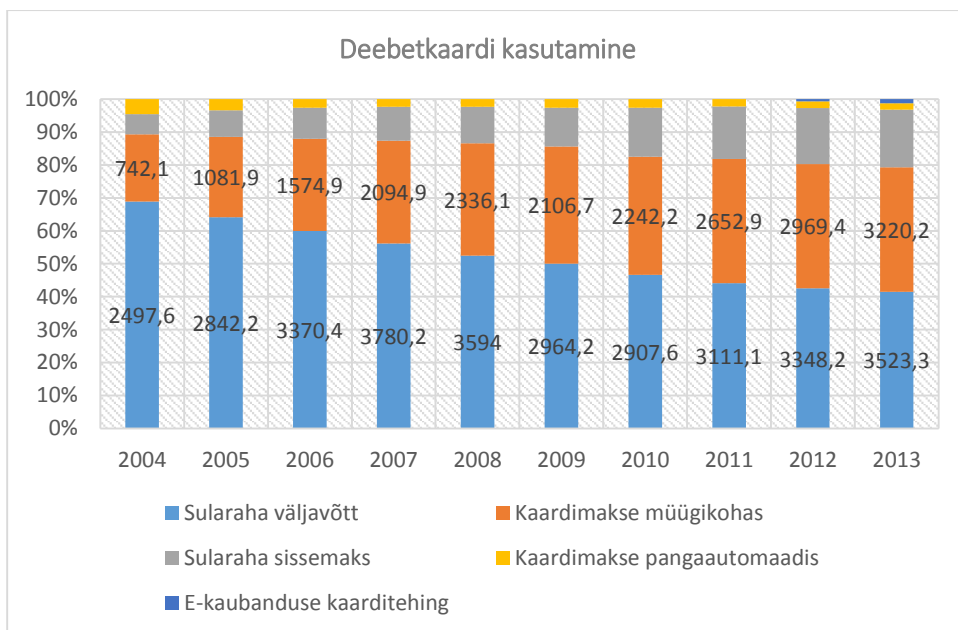
Põhilised käivet tegevad sularahata maksed on kodumajapidamiste puhul internetipangamaksed, kaardimaksed, paberil edastatud maksekorraldused, alates käesoleva aasta 1. veebruarist ühtse euromaksete piirkonna (SEPA) regulatsiooni nõuetele vastavalt otsekorralduste asemele tulnud e-arve püsimumaksekorraldused ja pangalingi maksekorraldused. Maksete arvulise jaotuse poolest tehti internetipangamaksetest tihedamini siiski kaardimakseid. Ettevõtete puhul teevad samuti käivet internetipangamaksed, ning ka arvulise jaotuse poolest tehti tihedamini internetipangamakset. Järgnevad neli peamist sularahata makseviisi on ettevõtetel spetsiaalse finantstarkvara kaudu edastatavad telepangamaksed, SWIFT maksed, püsikorraldused ja paberil maksekorraldused.

Eestis on ettevõtete ja kodumajapidamiste sularahata maksete käive ühes kalendrikuus (viimase seisuga oktoobris) suurusjärgus 15 135 miljonit eurot. Internetipangamakseid tehti 12 616 miljoni euro eest, moodustades sularahata makstavate maksete käibest umbes 83%. Kaardimaksed moodustasid oktoobris sularahata makstavate maksete käibest 2,4% ja muud makseviisid (paberil maksekorraldused, püsikorraldused, e-arve püsimumaksekorraldused ja telefonipanga maksekorraldused) kokku umbes 14,6%. Samas arvulise jaotuse poolest on 71% maksetest tehtud kaardiga ja 21% internetipangas.

Üksnes kodumajapidamiste arvestuses moodustasid internetipangamaksed sularahata maksete käibest 46%, kaardimaksed 24%. Arvulise jaotuse poolest 79% maksetest tehti kaardiga ja 14% internetipangas. Kodumajapidamiste poolt tehtud internetipangamakse keskmiseks suuruseks on umbes 172 eurot.

Deebetkaardiga teostatavad peamised tehingud on sularaha väljavõtt ja kaardimakse müügikohas. Joonisel on näha deebetkaardi kasutamise trendi muutus aastate lõikes ja müügikohas kaardiga tasumise osatähtsuse suurenemine.

Joonis. Deebetkaardi kasutamine (jaotus käibe alusel, miljonit eurot)

Allikas: Eesti Pank

Kui 2004. aastal kasutati deebetkaarti peamiselt sularaha väljavõtmiseks, siis ühe enam on hakatud ostude eest tasuma kaardi kui sularahaga. Eestis võib müügikohas tasuda ka kõige väiksema väärtusega ostude eest kaardiga. Kaardimakse keskmiseks suuruseks on meil umbes 17 eurot. Itaalias näiteks aktsepteerivad kaupmehed kuni 50 euro väärtuses ostu puhul maksevahendina üksnes sularaha, kaardiga saab tasuda sellest piirsummast kallimate ostude eest.

Deebetkaardi makseid müügikohas tehti käesoleva aasta oktoobris 303,2 miljoni euro eest. Sularaha võeti samal ajal deebetkaarti kasutades välja 317,6 miljoni euro väärtuses.

Eestis on vähe kasutamist leidnud telefonipangamaksed ja odavad mobiilimaksed. Telefonipangamaksete käive oli 62,3 miljonit eurot ja maksete arv 4362. Sularahata maksete käibest moodustasid need 0,4%. Samas on see mugav vanemaealistele ja neile, kel puudub ligipääs internetile, pangakontorile ja makseautomaadile. Põhjamaades populaarsete mobiilimaksete käive oli oktoobris 1,4 miljonit, kokku tehti 15 278 makset. Keskmiseks makse suuruseks oli 91 eurot.

Kokkuvõte

Sularaha kasutamine sõltub paljuski riigist. Eesti sarnaneb selle poolest pigem Soomele ja Rootsile. Mõlemas Põhjamaa riigis väheneb sularaha kasutamine järjepidevalt, väheneb sularaha väljavõtmine pangaautomaatidest ja sularahas tehtavate kulutuste osa. Eriti Rootsi elanikud on kõikidele sularaha alternatiividele väga vastuvõtlikud. Tehnoloogiline areng võimaldab sularahata makseid teostada mitmete erinevate kanalite kaudu. Sularahata makselahenduste arendamine põhineb internetil ja mobiiltelefonidel, maksete tegemine peab olema mugav ja kiire ning see ei tohiks sõltuda asukohast. Samuti on mobiiltelefonid inimestel tavaliselt kaasas, samas kui rahakott ja maksekaardid ei pruugi pidevalt kaasas olla. Põhjamaade kaupmehedki on tehnoloogilistele uuendustele rohkem avatud kui ametikaaslased Euroopa lõunapoolsetes riikides. Euroola riikide võrdluses paistab silma veel Luksemburg ja seda e-raha laialdase kasutamise poolest.

Kai Raudkivi

nõunik

tel 6508

Kai.Raudkivi@riigikogu.ee

Kasutatud allikad

1. Eesti Pank. Makse- ja arveldusüsteemide statistika.
2. Eesti Panga 2013. aasta aruanne.
3. European Central Bank. Payment Statistics.
4. Evans, D., Webster, K., Colgan, G., Murray, S. Paying with Cash: A Multi-Country Analysis of the Past and Future of the Use of Cash for Payments by Consumers. 2013.
5. Jonker, N., Kosse, A., Hernandez, H. Cash Usage in Netherlands: How much, where, when, who and whenever one wants? DNB Occasional Studies. Vol 10 /No 2, 2012.
6. The Use of Euro Banknotes – results of two surveys among households and firms. European Central Bank. Monthly Bulletin. April, 2011.
7. World Bank eAtlas of Financial Inclusion.

Õigus- ja analüüsiosakond on Riigikogu struktuuriüksus, mis nõustab rahvaesindajaid ja nende heaks töötavaid ametnikke. Käesolev informatsioon on koostatud osakonna algatusel. Autorid on valmis arutlema huvilistega töö sisu üle. Kõik kommentaarid on teretulnud.